

Józef HERNIK

Uniwersytet Rolniczy
Kraków, Polska
e-mail: rmhernik@cyf-kr.edu.pl

POTRZEBA UWZGLĘDNIANIA WALORÓW KRAJOBRAZU KULTUROWEGO W ZARZĄDZANIU GMINĄ WIEJSKĄ

słowa kluczowe: krajobraz kulturowy, tereny wiejskie, ochrona krajobrazu,
agroturystyka

WPROWADZENIE

Krajobrazy kulturowe przyczyniają się do wykształcenia lokalnej i regionalnej tożsamości i odzwierciedlają historię i współzycie ludzi z przyrodą. Cechą wszystkich krajobrazów – także kulturowych - jest ich ciągła ewolucja. Przy czym, jeśli założymy świadomy wpływ człowieka w ich kreowaniu istnieje niebezpieczeństwo ujednolicenia i stopniowej utraty ich różnorodności. W wielu obszarach naszego kraju widoczne są ślady różnorodnej ingerencji człowieka na krajobrazy. Obok negatywnych przykładów takich oddziaływań, występują także takie, które dowodzą wpływów pozytywnych, gdzie człowiek poprzez tradycyjne, zgodne z warunkami przyrodniczymi użytkowanie, a także świadome zabiegi pielęgnacyjne i kompozycyjne harmonijnie kształtuje krajobraz. Krajobrazy takie zachowały się one przede wszystkim w obszarach wiejskich. Obecnie dla gmin, na terenie których występują takie cenne krajobrazy kulturowe może pojawiać się problem w procesie właściwego i odpowiedzialnego nimi zarządzania. Występowanie cennych krajobrazów kulturowych nie powinno ograniczać, uniemożliwiać lub utrudniać gospodarczego wykorzystania terenów. Nie mogą być one jednak przedmiotem niekontrolowanego zawłaszczania. Do tej pory zabiegi mające wpływ na krajobraz, w szczególności w polskich gminach wiejskich, były często przeprowadzane w sposób nieskoordynowany. Decyzje o ich podjęciu były najczęściej przypadkowe i niejednokrotnie odzwierciedlały różne interesy małych grup.

Celem ochrony i zachowania także takich krajobrazów jak tereny wiejskie, Rada Europy zainicjowała Europejską Konwencję Krajobrazową (*European Landscape...*, 2000). Według Konwencji należy krajobrazowi nadać status prawny i powinien on

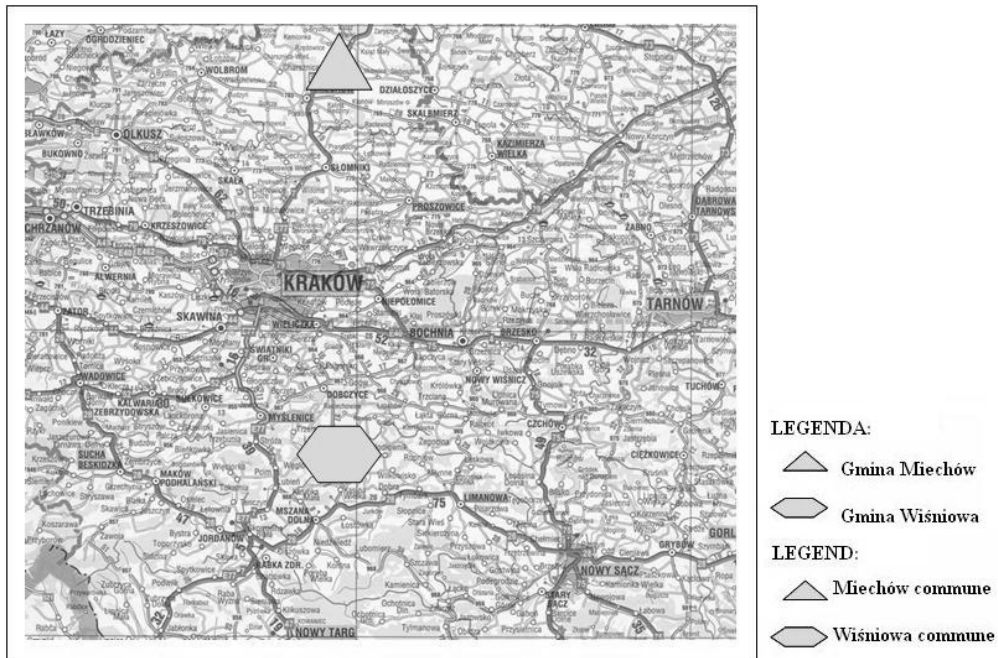
być uznawany jako podstawa dla: jakości życia, kształtowania regionalnej i lokalnej świadomości oraz wyrażania naturalnej i kulturowej różnorodności. Powinna zostać zagwarantowana ochrona, zarządzanie i planowanie krajobrazu niezależnie od tego czy jest on naturalny, kulturowy, miejski, zdegradowany, czy charakteryzuje go niepowtarzalne piękno czy też należy do „codziennych” krajobrazów (Stoeglehner, Schmid, 2007).

Tezą artykułu jest dowiedzenie, iż w gminie wiejskiej można uwzględnić walory krajobrazu kulturowego w celu rozwoju gminy (efekt gospodarczy) przy równoczesnym zachowaniu i ochronie krajobrazu (efekt środowiskowo-kulturowy). Walory krajobrazu kulturowego mogą być szansą rozwoju gminy wiejskiej, a nie jego utrudnieniem. Jako studium przypadku wybrano dwie gminy leżące w województwie małopolskim: Miechów i Wiśniowa.

MATERIAŁY I METODY

Na podstawie badań empirycznych przeanalizowano sposób zarządzania krajobrazami kulturowymi na poziomie gmin miejsko-wiejskich i wiejskich. Badania są prowadzone od 2003 r. na terenie woj. małopolskiego, a szczegółowe w dwóch gminach tegoż województwa: Miechów (powiat miechowski) i Wiśniowa (powiat myślenicki) (ryc. 1). Na początku metodycznego podejścia do badań utworzona została rozległa tabela danych o krajobrazach kulturowych gmin miejsko-wiejskich i wiejskich obszaru województwa małopolskiego (podejście rozległe). Na podstawie tej analizy wybrano dwie charakterystyczne gminy małopolski do badań szczegółowych: gminę miejsko-wiejską Miechów (ryc. 2) oraz gminę wiejską Wiśniowa (ryc. 3).

Następnie spośród krajobrazów kulturowych gminy Miechów i gminy Wiśniowa wybrane zostały te, o charakterze szczególnym dla rozwoju danej gminy (podejście wybiórcze). Selekcja została dokonana na podstawie częstych wizyt w terenie oraz analiz licznych materiałów źródłowych: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, strategii rozwoju gminy, materiałów kartograficznych, historycznych, ewidencji gruntów i budynków, a także map turystycznych i przewodników. Następnie ta selekcja została zmodyfikowana. Do tej modyfikacji przyczyniła się również znacząco współpraca z wieloma osobami z tych gmin, stąd „zewnętrzne spojrzenie” na krajobrazy zostało uzupełnione „spojrzeniem wewnętrznym” miejscowej ludności.

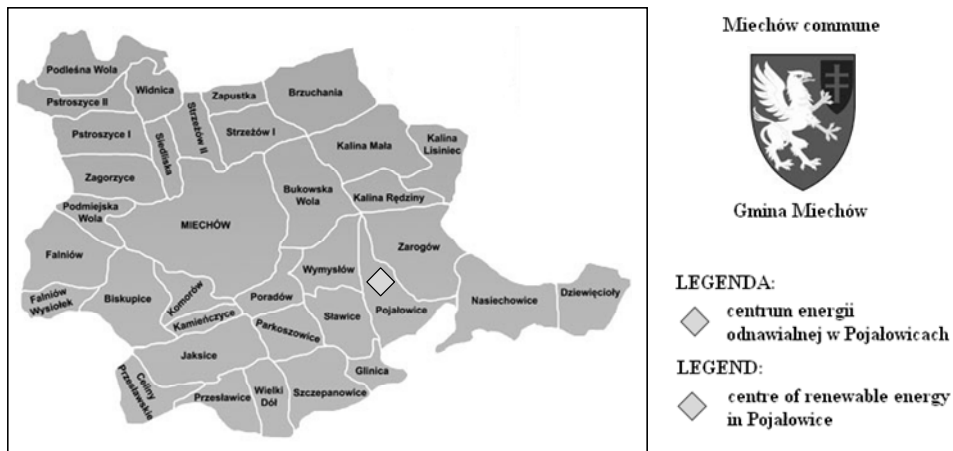

Ryc. 1. Położenie Gminy Miechów i Gminy Wiśniowa.

Źródło: <http://www.ug-wisniowa.pl/polozenie.php>.

Fig. 1. Location of Miechów commune and Wiśniowa commune.

Source: <http://www.ug-wisniowa.pl/polozenie.php>.

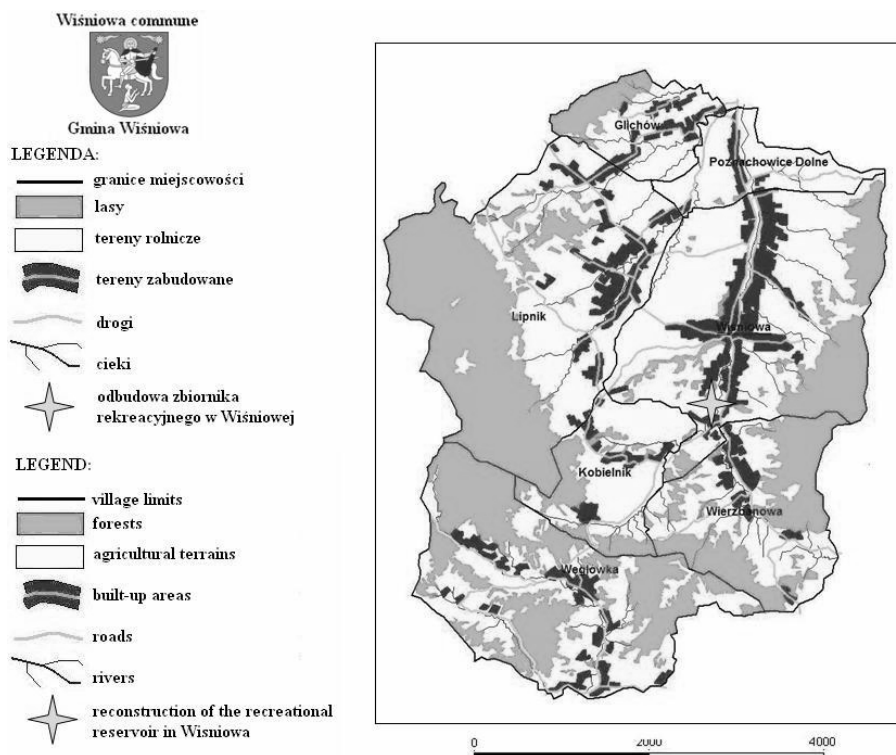

Ryc. 2. Gmina Miechów z podziałem na sołectwa.

Źródło: http://www.miechow.eu/gmina/index.php?option=com_content&task=view&id=13&Itemid=8.

Fig. 2. Miechów commune – division into villages.

Source: http://www.miechow.eu/gmina/index.php?option=com_content&task=view&id=13&Itemid=8.

Ryc. 3. Formy użytkowania terenu w gminie Wiśniowa. *Źródło: opracowanie własne.*
 Fig. 3. Forms of land use in Wiśniowa commune. *Source: author's compilation.*

WYNIKI I DYSKUSJA

Główną funkcją gminy Miechów (z wyłączeniem miasta) jest rolnictwo z charakterystycznym układem pól uprawnych. Ten rolniczy krajobraz kulturowy jest aktualnie zagrożony, co jest spowodowane zarzuceniem uprawy ziemi (z powodu nieopłacalności), a także bezrobociem i wyludnianiem się wsi. Aby te problemy ograniczyć gmina rozpoczęła przed kilku laty prace nad propagowaniem i wdrażaniem rozwiązań opartych na odnawialnych źródłach energii (OZE). Bezpośrednim celem wdrażania rozwiązań opartych na OZE była poprawa koniunktury w rolnictwie oraz obniżenie kosztów energii dla odbiorców indywidualnych i instytucji gminnych. Ponadto gmina uzyskuje wymierne efekty „ekologiczno-energetyczne” poprzez pozyskiwanie energii z biomasy, w tym przede wszystkim ze słomy oraz z ziaren owsa (nie nadającego się do celów konsumpcyjnych). Pola uprawne, które są źródłem pozyskiwania biomasy, są ważnym elementem krajobrazu kulturowego tej gminy (fot. 1). Pola te cechują się charakterystyczną dla województwa małopolskiego malowniczą mozaikowością, licznymi zadrzewieniami i miedzami śródpolnymi

oraz bardzo wysoką bioróżnorodnością. Kierując się potrzebą uwzględniania walorów krajobrazu kulturowego w zarządzaniu gminą w ramach projektu pilotażowego powstało w Pojałowicach (gmina Miechów) centrum energii odnawialnej wraz z liniami produkcyjnymi do wytwarzania pellet ze słomy (<http://www.cad-ses.ar.krakow.pl>). Według otrzymanych informacji z Urzędu Miasta i Gminy Miechowa zaobserwowano duże zainteresowanie wśród rolników wytwarzaniem pellet ze słomy, jako taniego źródła ogrzewania domów i gospodarstw. Uprawy, które są wykorzystywane do produkcji OZE przyczyniają się do zachowania krajobrazu kulturowego pól uprawnych.

Dla gminy Wiśniowa, której dużą część zajmują malownicze górskie stoki o charakterystycznym piętrowym pokryciu terenu, główną funkcją jest agroturystyka (fot. 2). Ten krajobraz kulturowy stoków górskich i rozległych zboczy dolinnych jest dziś zagrożony. Głównymi zagrożeniami są: zanikanie tarasowego systemu pól uprawnych, nasilanie erozji gleb, samowolne zalesianiem gruntów oraz rozpraszanie zabudowy. Gmina ta realizuje program rozwoju, angażując się w zadania z zakresu infrastruktury turystycznej, uwzględniając bogate dziedzictwo historyczne i kulturowe oraz atrakcyjny krajobraz podgórski. Obecnie, w okresie rozwoju gospodarczego i gwałtownego spadku produkcji rolnej z uwagi na niską opłacalność, ochrona krajobrazu i dziedzictwa kulturowego nabrała szczególnego znaczenia. Podstawową funkcją gminy Wiśniowa jest agroturystyka, która rozwija się w oparciu o walory krajobrazu kulturowego tego obszaru. Przeprowadzone badania nad identyfikacją i oceną krajobrazu metodą ECOVAST na obszarze gminy Wiśniowa potwierdzają tę funkcję (Spigler et al., 2008).

Fot. 1. Typowy krajobraz Gminy Miechów.
Photo 1. Typical landscape of Miechów commune.

Fot. 2. Typowy krajobraz Gminy Wiśniowa
Photo 2. Typical landscape of Wiśniowa commune.

Fot. J. Hernik
Photos by J. Hernik

Celem poprawy infrastruktury zrealizowano na tym obszarze następujące projekty pilotażowe:

- odbudowę Obserwatorium Astronomicznego na Lubomirze (<http://www.ug-wisniowa.pl>),
- odbudowę zbiornika rekreacyjnego w Wiśniowej na rzece Krzyworzeka (<http://www.cadses.ar.krakow.pl>).

Według otrzymanych informacji z Urzędu Gminy Wiśniowa te zadania przyczyniły się do wzrostu liczby noclegów w budynkach agroturystycznych oraz wzrostem liczby odwiedzających gminę. W konsekwencji rozwój agroturystyki przyczynił się do uwzględniania walorów krajobrazu kulturowego w rozwoju gminy i ich szczególnego pielęgnowania i promowania. Ponadto daje się także zauważyć większe zainteresowanie mieszkańców walorami krajobrazu. Pozwoliło to na uchwalenie nowych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla sołectw Wiśniowa i Węglówka, w których to (Uchwała, 2006a; Uchwała, 2006b):

- ograniczono rozproszoną zabudowę,
- wprowadzono restrykcyjne zapisy odnośnie granicy rolno-leśnej oraz zalesień,
- stworzono lepsze warunki do zachowania pól tarasowych z połączeniem budowy nowej sieci dróg gminnych i rolniczych.

Te nowe miejscowe plany mogły zostać uchwalone dzięki wysokiej świadomości wartości krajobrazu wśród mieszkańców i zrozumieniu jego ważnej roli w procesie zarządzania gminą dla jej lepszego rozwoju.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Duży potencjał dla rozwoju wiejskich krajobrazów kulturowych, w szczególności w Małopolsce, jest niewykorzystany z uwagi na braki infrastruktury. Przykłady z Miechowa i Wiśniowej pokazują, że można wskazać działania, które ożywią gospodarczo gminę, a jednocześnie zachowają i ochronią najcenniejsze cechy i walory krajobrazowe, typowe dla całego regionu. Do tej pory w tych gminach nie zakończono dokładnych badań statystycznych w tym zakresie, jednakże zebrane materiały i uzyskane informacje z Urzędu Miasta i Gminy Miechowa oraz Urzędu Gminy Wiśniowa potwierdzają przyjęte w niniejszym artykule założenia.

Projekt z Pojałowic (gmina Miechów) pokazuje możliwość pozyskania biomasy dla celów energii odnawialnej, co jest ważnym stymulatorem rozwoju rolnictwa, ale i poprzez zasadę sprzężenia zwrotnego wpływają na ochronę tradycyjnych, żywych krajobrazów rolniczych ziemi miechowskiej. Rosnące ceny energii i względy ekologiczne sprawiają, iż biomasa ma szansę stać się tanim źródłem energii na obszarach wiejskich. W Wiśniowej realizowane są natomiast projekty dla zrównoważonej agroturystyki: odbudowa obserwatorium astronomicznego i odbudowa zbiornika rekreacyjnego. Inwestycje te mogą w bardzo znaczący sposób wpłynąć na zachowanie

typowego krajobrazu gminy przy równoczesnym podniesieniu atrakcyjności tych obszarów dla funkcji turystycznych.

Podstawą zarządzania krajobrazami kulturowymi na poziomie gminy powinno być zintegrowanie zarządzania krajobrazem, przede wszystkim z własną polityką w zakresie planowania przestrzennego i urbanistycznego, a także polityką kulturalną, środowiskową, rolną, społeczną i gospodarczą, jak również z wszelką inną działalnością, która bezpośrednio lub pośrednio ma wpływ na krajobraz. Bardzo często w polskich gminach, a w szczególności wiejskich, na poziomie lokalnym zauważa się niedocenianie wartości i istoty krajobrazu kulturowego, który często przegrywa z pilniejszymi potrzebami zarówno na etapie prognozowania, planowania, jak również na etapie realizacji i wykonawstwa.

Opisane powyżej projekty pilotażowe, na przykładzie dwóch gmin pokazują, że możliwa jest ochrona i zachowanie krajobrazu kulturowego oraz uzyskanie korzyści ekonomicznych. Dlatego też takie projekty powinny być przyszłością w zachowaniu cennych krajobrazów kulturowych. W Austrii, niektóre z takich projektów pilotażowych zostały uruchomione z sukcesem, inne będą wprowadzane w życie (Christian and Feichtinger, 2007). Takie wzory z krajów zachodnich, w których zarządzanie krajobrazem kulturowym ma długą tradycję, mogą być motywacją i bodźcem dla Polski do zainicjowania i wdrażania podobnych działań.

LITERATURA

- Christian R. and Feichtinger R. 2007: Protecting cultural landscape in Austria - strategies and projects in Practice [w:] CULTURAL LANDSCAPE - Assessment, Protection, Shaping. Edited by Józef Hernik and Jacek M. Pijanowski. 87-92. Wyd. AR Kraków.
- European Landscape Convention. 2000: Adopted in Florence on October 20, 2000.
http://www.coe.int/t/e/cultural_co%2Doperation/environment/landscape/presentation/9_text/02_Convention_EN.asp#TopOfPage.
- Spigler A., Pijanowski J. and Hernik J., 2008: Landscape identification and evaluation research with the help of the ECOVAST method, as a contribution to the process of implementation of the European Landscape Convention - Exemplified by the municipality of Wiśniowa. Wyd. UR Kraków (w druku).
- Stoeglehner G., Schmid J. 2007: Development of cultural landscapes - Austrian situation and future perspectives in the light of the ELC. 59-68 [w:] CULTURAL LANDSCAPE - Assessment, Protection, Shaping. Edited by Józef Hernik and Jacek M. Pijanowski. 59-67. Wyd. AR Kraków.
- Uchwała. 2006a. Uchwała nr XXXII/205/06 Rady Gminy Wiśniowa z dnia 28.02.2006 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Wiśniowa obejmującego obszar miejscowości Poznachowice Dolne.

Uchwała. 2006b. Uchwała nr XXXII/206/06 Rady Gminy Wiśniowa z dnia 28.02.06 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Wiśniowa obejmującego obszar miejscowości Węglówka.

<http://www.cadses.ar.krakow.pl>

<http://www.miechow.eu/gmina/>

<http://www.ug-wisniowa.pl>

SUMMARY

NEED FOR CONSIDERING CULTURAL LANDSCAPE VIRTUES IN RURAL COMMUNE MANAGEMENT

Cultural landscapes contribute to shaping regional and local identity and they reflect history and coexistence of people and nature. In some areas it is seen more clearly than in others how man has interfered in environment. However, the existence of cultural landscapes cannot prevent or impede economic land use. A shared feature of many landscapes is their constant evolution. At the same time there appears a danger of unification and loss of their diversity.

So far actions having an impact on landscape, especially in Polish rural communes, were often conducted in an uncoordinated way. Their results were accidental and expressed various interests of groups.

In order to protect and preserve also such landscapes as rural areas the Council of Europe initiated the European Landscape Convention (European Landscape Convention, 2000). Landscapes shall obtain a legal status and shall be acknowledged as a fundamental pillar of quality of life, as a base for building regional and local identity, and as expression of natural and cultural diversity. Landscape protection, management and planning shall be guaranteed, no matter if it is a natural, cultural, or urban landscape, if the landscapes are degraded, or if they are of outstanding beauty, or just "every-day" landscapes (Stoeglehner and Schmid, 2007).

The aim of the article is to prove that in a rural commune cultural landscape virtues might be considered in a commune development (economic effect) and at the same time landscape protection and preservation can be guaranteed (environmental-cultural effect). Cultural landscape virtues might be a chance for the rural commune development and not an impediment, which this article is going to prove.